

توحید

www.ketab.ir
متفکر شهید استاد مرتضی مطهری

آثار استاد مطهری

سرشناسه
 عنوان و نام پدیدآور
 مشخصات نشر
 مشخصات ظاهری
 شابک
 وضعیت فهرست‌نویسی
 موضوع
 موضوع
 رده‌بندی کنگره
 رده‌بندی دیویی
 شماره کتابشناسی ملی

مطهری، مرتضی، ۱۳۹۸-۱۳۵۸.
 توحید / مرتضی مطهری.
 تهران: صدرا، ۱۳۷۳
 ۳۲۸ ص.
 978-964-5600-34-9 :
 فیبا
 اسلام -- توحید -- خدا -- البات -- الف. عنوان.
 اسلام و علوم.
 ۹ ت ۶ م / ۴ / BP ۲۱۷
 ۲۹۷/۴۲
 *۲۸۹۰-۶۸م

آثار صدر

این کتاب با کاغذ دولتی چاپ شده است.

توحید

اثر: استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری

نوبت چاپ: سی و هشتم / دی ۱۴۰۲ مطابق جمادی الثانی ۱۴۴۵

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

بها: ۱۶۹/۰۰۰ تومان

حروفچینی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ فجر (۱۰۰۱۳۹۵). تلفن: ۳۳۱۱۹۷۹۶

ناشر: انتشارات صدرا (باکسب اجازه از شورای نظارت بر نشر آثار استاد شهید)

کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص ناشر است.

● تهران: شعبه ۱: خیابان ناصرخسرو، مقابل دارالفنون، کوچه دکتر مسعود - تلفن: ۳۳۹۱۵۱۳

شعبه ۲: خیابان انقلاب، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، پلاک ۱۱۶۴ - تلفن: ۶۶۴۶۱۰۸۶

● قم: شعبه ۱: خیابان ارم. تلفن: ۳۷۷۳۱۵۲۲. دورنگار: ۳۷۷۳۲۱۴

شعبه ۲: مجتمع ناشران. تلفن: ۳۷۸۴۷۵۹۵

پایگاه اینترنتی و فروشگاه آنلاین: motahari.org

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۱	مقدمات
۱۱	ایمان به غیب
۱۳	مقدمه اول: عمده در مسأله توحید، طرح صحیح مسأله است
۱۳	جواب یک اشکال
۱۴	اشیاء از جهت وجود دوگونه‌اند
۱۵	مثال
۱۷	مثال افلاطون
۱۸	مقدمه دوم: آیا وجود خدا اثبات پذیر است؟
۲۰	یک مثال دیگر
۲۱	مقدمه سوم: توحید، ارتباطی با منتهای یا نامتناهی بودن زمان و مکان ندارد
	راههای اثبات وجود خدا
۲۷	۱. راه فطرت
	تقسیم راههایی که برای اثبات وجود خدا ذکر شده:
۲۸	راه فطری
۲۹	راه فطرت در قرآن
۳۰	راه فطرت در کلام عرفا
۳۱	راه فطرت از نظر علمای جدید
۳۹	تقویت حس خداجویی
۴۰	راه علمی یا شبه فلسفی
۴۱	تقسیم راههای شبه فلسفی به سه راه
۴۱	اقسام سه گانه راههای شبه فلسفی در قرآن
۴۲	تبیین راههای شبه فلسفی با مثال

۲. راههای علمی یا شبه فلسفی

- الف. برهان نظم
- ۴۹ ..... تکمیل بحث قبل: راه فطرت چیزی نیست که اخیراً کشف شده باشد
- ۵۱ ..... راه فطرت مورد تأیید قرآن است
- ۵۲ ..... برهان نظم
- ۵۲ ..... معنی نظم در خلقت
- ۵۴ ..... مادّیون، منکر نظم فاعلی نیستند
- ۵۵ ..... نظم ناشی از علت غایی
- ۵۷ ..... آیا در خلقت عالم، نظم ناشی از علت غایی وجود دارد؟
- ۵۷ ..... نقش علم در برهان نظم
- ۵۸ ..... نقد کتاب «راه طی شده»
-
- نظم ناشی از علت غایی
- ۷۲ ..... یادآوری نقد بر کتاب راه طی شده
- ۷۳ ..... آیا تصادف در عالم وجود دارد؟
- ۷۵ ..... از نظر کلی، تصادف در عالم وجود ندارد
- ۷۷ ..... تقریر قدما برای برهان نظم
- ۷۸ ..... برهان هدایت
- ۸۱ ..... برهان هدایت در قرآن
- ۸۱ ..... جبر علیّت
- ۸۲
- ب. برهان هدایت
- ۹۱ ..... هدایت و نظم دو مقوله‌اند
- ۹۲ ..... فرق اصل نظم و اصل هدایت
- ۹۲ ..... تفکیک خلق و نظم و هدایت در قرآن:
۱. آیات سوره طه
- ۹۴ ..... ۲. آیات سوره اعلی
- ۹۵ ..... ۳. آیه سوره شعراء
- ۹۵ ..... ۴. آیات سوره علق
- ۹۶ ..... طرح مسأله هدایت به شکل فلسفی
- ۹۷ ..... اصل انطباق با محیط
- ۹۷ ..... مثال بوعلی
- ۹۸ ..... اصل ترمیم ساختمان
- ۹۹

هدایت در جمادات:

- ۱۰۰ ..... ۱. دیدگاه قرآن دربارهٔ هدایت در جمادات.
- ۱۰۱ ..... ۲. نظر علوم دربارهٔ هدایت در جمادات.
- ۱۰۳ ..... هدایت در حیوان و انسان.
-
- ۱۰۹ ..... علت‌های چهارگانه
- ۱۱۰ ..... علت غایی
- ۱۱۰ ..... مناظ وجود علت غایی
- ۱۱۲ ..... ماده ابتکار ندارد.
- ۱۱۳ ..... ابتکار و انتخاب در ذی‌حیاتها
- ۱۱۵ ..... نمونه‌هایی از هدایت‌های مرموز در حیوانات
- ۱۱۸ ..... الهامات اخلاقی در انسان
- ۱۱۹ ..... حدیثی از امام صادق علیه السلام
- ۱۲۰ ..... تعبیر دیگری از قرآن
-
- ۱۲۳ ..... علم اشراقی
- ۱۲۴ ..... منشأ علوم استدلالی و تجربی، خود استدلال و تجربه است.
- ۱۲۴ ..... حد وسط در استدلال منطقی
- ۱۲۴ ..... تبیین استدلال منطقی با دو مثال
- ۱۲۵ ..... تعریف فکر
- ۱۲۶ ..... الهام، عاملی دیگر در پیدایش علوم
- ۱۲۶ ..... الهام و اشراق از دیدگاه علمای قدیم
- ۱۲۷ ..... الهام و اشراق از دیدگاه علمای جدید
- ۱۳۰ ..... مکتب مشاء و مکتب اشراق
- ۱۳۱ ..... علم اشراقی در قرآن و احادیث
- ۱۳۲ ..... رؤیا
- ۱۳۳ ..... ارزش درمانی خارج کردن خاطرات گذشته
- ۱۳۵ ..... ضمیر ناخودآگاه و رؤیا
- ۱۳۷ ..... رؤیای اشراقی
- ۱۳۸ ..... نقل دو رؤیا
- ۱۴۰ ..... رؤیا در قرآن
- ج. راه خلقت
- ۱۴۳ ..... ج. راه خلقت
- ۱۴۴ ..... حدوث و قدم عالم
- ۱۴۴ ..... اختلاف نظر حکمای الهی و متکلمین

- ۱۴۵ ..... تقریر نظریه حکما
- ۱۴۶ ..... تلازم اعتقاد به خدا و حدوث زمانی عالم در افکار اروپاییها
- ۱۴۷ ..... نظر قرآن در باب حدوث و قدم عالم
- ۱۴۸ ..... در قرآن خلقت آدم به عنوان مسأله‌ای اخلاقی ذکر شده نه مسأله‌ای توحیدی
- ۱۴۹ ..... تغییر شکل یا پیدایش؟
- ۱۵۱ ..... طرح یک سؤال در زمینه بقای ماده و انرژی
- ۱۵۲ ..... حرکت جوهری
- ۱۵۳ ..... پیدایش عالم و حرکت جوهری
- ۱۵۶ ..... یک سؤال
-
- ۱۶۰ ..... معنی حدوث و خلقت در بحث ما
- ۱۶۰ ..... از نظر حکمای الهی لازم نیست کل عالم حدوث زمانی داشته باشد
- ۱۶۰ ..... از نظر حکمای الهی حدوث ذاتی کافی است برای مخلوقیت
- ۱۶۱ ..... سؤال اول
- ۱۶۲ ..... سؤال دوم
- ۱۶۳ ..... سؤال سوم
- ۱۷۹ ..... ۳. راههای عقلانی و فلسفی
- ۱۸۰ ..... برهان ارسطویی (یا برهان محرک اول)
- ۱۸۱ ..... خدشه‌ای که اخیراً بر این برهان وارد کرده‌اند
- ۱۸۲ ..... جواب
- ۱۸۲ ..... برهان سینوی
- ۱۸۵ ..... بیان خواجه نصیر
- ۱۸۹ ..... براهین فلسفی، مکمل راه نظم و راه خلقت و راه هدایت
-
- ۱۹۵ ..... عدم توانایی علم تنها بر اثبات وجود خدا
- ۱۹۸ ..... برهان وجودی آنسلم
- ۲۰۰ ..... فرضیه دکارت
- ۲۰۱ ..... کلام بوعلی در ردّ این فرضیه
- ۲۰۱ ..... کلام دکارت در اثبات وجود خدا
- ۲۰۳ ..... سخن کانت در ردّ برهان وجودی
- برهان صدیقین ملاصدرا:
- ۲۰۴ ..... ۱. تاریخچه اصالت وجود
- ۲۰۵ ..... ۲. اصالت وجود

	پاسخ به شبهات:
۲۱۱	الف. توحید و فرضیه تکامل انواع
۲۱۱	آیا درباره پیدایش انواع فقط دو فرضیه وجود دارد؟ نظریات مختلف درباره پیدایش انواع:
۲۱۳	۱. نظریه تبدیل انواع
۲۱۴	۲. نظریه خلقت
۲۱۴	۳. نظریه قدمت انواع
۲۱۶	بررسی نظریه سوم
۲۱۶	بررسی نظریه اول و دوم
۲۱۷	اشتباه طرفداران تبدیل انواع
۲۱۷	اشتباه طرفداران بی سواد خداشناسی
۲۱۷	ارتباط مسأله تکامل انواع با برهان نظم
۲۱۸	نظریه لامارک
۲۲۳	نظریه انطباق با محیط
۲۲۳	نقد نظریه لامارک
۲۲۶	خلاصه بررسی اصول نظریه لامارک
۲۲۶	اصول داروین
	□
۲۳۰	چرا فرضیه تبدیل انواع را ناسازگار با توحید دانسته‌اند؟
۲۳۳	بایه فکر داروین
۲۳۳	تأثیر نظریه مالتوس بر داروین
۲۳۴	اصل دیگر داروین
۲۳۵	نقطه برخورد نظریه داروین با برهان نظم
۲۳۹	اعتراف داروین به وجود قوه ففاله ماوراءالطبیعی
۲۳۹	بدنامی اصل توجه به غایت، نزد اروپاییها
۲۴۰	داروین و لامارک جریان واقعی طبیعت را حس می کرده‌اند
۲۴۱	ایرادی که به فرضیه لامارک و داروین گرفته شده است
۲۴۳	راز تکامل
۲۵۱	ب. توحید و مسأله شرور
۲۵۳	طرح مسأله شرور در کلام حکما به مناسبت رد تنویه
۲۵۴	طرح مسأله شرور در کلام حکما به مناسبت بحث از عدل مبدأ عالم
۲۵۴	مراحلی که در حل مسأله شرور طی شده
۲۵۵	جواب اجمالی شخص متدین به مسأله شرور

- ۲۵۶ ..... ماهیت شرور
 ۲۵۷ ..... تلقی اشتباه برخی از این مسأله
 ۲۵۸ ..... تحلیل ماهیت شرور، فقط اشکال ثنویه را رفع می‌کند
 ۲۵۹ ..... تفکیک ناپذیری خیرات و شرور
 ۲۶۱ ..... اداره عالم بر اساس قانون کلی
 ۲۶۱ ..... غلبه خیر بر شر در نظام عالم
 ۲۶۳ ..... شباهت مراتب هستی با مراتب اعداد
 □
 ۲۷۰ ..... خلاصه بحث گذشته
 ۲۷۱ ..... مرحله سوم: شرور، مقدمه خیراتند
 ۲۷۲ ..... قسم اول از شرور: فناها
 ۲۷۲ ..... حکمت فناها
 ۲۷۴ ..... حکمت مرگ از زبان بابا افضل کاشی
 ۲۷۷ ..... قسم دوم از شرور: تفاوتها و تبعیضها
 ۲۷۷ ..... جهت اول در باب تفاوتها: تفاوتها ذاتی اشیاء است
 ۲۷۹ ..... جهت دوم در باب تفاوتها: زیباییها بدون زشتیهاست
 ۲۸۰ ..... قسم سوم از شرور: سختیها و شدائد
 ۲۸۰ ..... مصائب، عامل تکاملند
 □
 ۲۹۱ ..... در فرهنگ قرآن، خدا خالق همه چیز است
 ۲۹۲ ..... اشاره
 ۲۹۳ ..... راز اختلافها و تفاوتها در قرآن
 ۲۹۵ ..... اشاره قرآن به تفکیک ناپذیری خیر و شر در جریان خلقت آدم
 فواید شرور در لسان قرآن:
 ۲۹۸ ..... ۱. فایده مرگ
 ۲۹۹ ..... ۲. فایده مصائب و شدائد
 ۳۰۰ ..... آزمایش و امتحان
 ۳۰۱ ..... فلسفه اصلی امتحان و آزمایش
 ۳۰۲ ..... شیطان از نظر قرآن
 ۳۰۵ ..... نقل یک رؤیا در مورد شیخ انصاری
 ۳۰۶ ..... ضرورت وجود شیطان از نظر نظام کلی عالم
 ۳۰۸ ..... یک سؤال
 ۳۱۵ ..... فهرستها

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

چشم‌پوش

کتاب حاضر مجموعه شانزده^۱ جلسه بحث و انتقاد انجمن اسلامی پزشکان درباره «توحید» در سالهای ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ توسط استاد شهید آیت الله مطهری است که پس از شهادت ایشان از نوار استخراج و سپس تنظیم و تدوین گردیده است. چاپ اول این کتاب در سال ۱۳۷۳ منتشر شده و از آن تاریخ تاکنون این کتاب از استقبال خوبی برخوردار بوده است.

نظر به اینکه چاپ گذشته این کتاب به دلیل سرعتی که در تدوین آن اعمال شده بود دارای نقایصی از نظر تنظیم متن بود، لازم دیده شد که بار دیگر این مباحث از نوار پیاده و متن آنها از نو به دقت و با حفظ امانت تنظیم گردد. این کار انجام شد و بحمدالله به صورت حاضر تقدیم علاقه‌مندان آثار آن متفکر شهید و اسلام‌شناس عظیم‌الشان می‌شود، در حالی که فهرستهای مختلف آخر کتاب نیز افزوده شده است و طبعاً این چاپ از مزایای بیشتری نسبت به چاپهای گذشته برخوردار است. امید است که مقبول این عزیزان واقع شود.

به نظر می‌رسد که این کتاب از نظر سبک بحث و پرداختن به مسائل علمی مرتبط با مسأله توحید از موقعیت ممتازی برخوردار است و مطالعه آن برای اقشار مختلف مفید خواهد بود. پس از بحث هر جلسه سؤالاتی توسط حضار مطرح شده که استاد پاسخ گفته‌اند. در برخی موارد

---

۱. در اصل هفده جلسه بوده است که یکی از جلسات که توسط یکی از حضار دانشمند در موضوع «نظریات جدید درباره تکامل جانداران» برگزار شده و استاد مطهری در آن سخنی نداشته‌اند حذف گردیده است.

سؤال خلاصه شده است. در یکی از جلسات، به مناسبت بحث «ماده و انرژی» از مرحوم استاد رضا روزبه (از بنیانگذاران مدرسه علوی) دعوت به عمل آمده که در این موضوع سخن بگویند. بیانات ایشان عیناً درج گردیده است.

از خدای متعال توفیق بیشتر مسئلت می‌کنیم.

۲۶ تیر ۱۳۸۷

برابر با ۱۳ رجب ۱۴۲۹

سید محمد تقی میرزا
مدرس علمیه

www.ketab.ir